

Людмила Кормич, д. і. н.

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ – БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Liudmyla Kormych, ScD in History

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

DEMOCRATIZATION AS THE BASIC COMPONENT OF TRANSFORMATIVE PROCESSES IN MODERN UKRAINE

The article reviews the essence of transformation processes in the modern Ukraine. Democratization is determined as the main segment of changes within all spheres of social relations. The characteristics of the contemporary parity democracy model are given. Besides, the article provides the analyses of the basic criteria to evaluate the levels of democratic changes. The negative trends of reforms are discussed. The priorities of the ways and means to increase reforms efficiency are drafted.

Key words: democratization, transformation, parity democracy, models of parity democracy, modern Ukraine

Системна трансформація держави і суспільства, що характеризує сучасний етап державотворення в Україні, потребує глибинної політичної модернізації у всіх сферах життєдіяльності. Прискорення процесу розвитку перехідного суспільства в напрямку створення сучасної моделі демократії проектується на всі суб'єкти, задіяні в перебудові політичної системи. Тому формування будь-яких внутрішньополітичних чи зовнішньополітичних стратегій включає демократичні параметри як пріоритетні у визначенні змісту та оцінці ролі конкретних процесів суспільного розвитку. Це обумовлює актуальність та практичне значення подальшого наукового аналізу демократичних механізмів і технологій трансформаційних процесів в сучасній Україні.

Проблеми, пов'язані з демократизацією державного і суспільного розвитку сучасної України, ставали предметом наукового аналізу в працях багатьох фахівців: політологів, істориків, правознавців, філософів, соціологів. Це, зокрема, роботи таких дослідників, як Ф. Рудич, М. Михальченко, О. Скрипнюк, І. Кресіна, А. Коваленко, І. Оніщенко, В. Бондаренко, О. Бабкіна, В. Горбатенко, Ф. Кирилюк, Т. Сергієнко та багато інших. Автори розглядали як загальнотеоретичні аспекти демократичного поступу України, так і окремі специфічні напрямки демократичних перетворень, які стосуються сфери економіки чи культури, гендерних, національних, релігійних відносин; інтеграції України у Європейський цивілізаційний простір тощо¹.

Однак можливості поглибленого наукового аналізу комплексу питань демократичних трансформацій необмежені, потребуючи як узагальнень, так і деталізації. Тож в даній статті стоїть завдання охарактеризувати демократизацію саме в якості базового компоненту трансформаційних змін, що відбуваються на сучасному етапі розвитку України і визначають зміст всіх стратегій цього розвитку.

Саме демократизація всіх без виключення сфер життєдіяльності соціуму та функціонування інституту держави виступає наріжним каменем будь-яких реформ на шляху до реалізації конституційної мети становлення України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної,

¹ Білорус, О.Г. (2001). *Глобалізація і національна стратегія*. Київ: ВО "Батьківщина". Биков, О.М. (2001). *Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корещко; Гальчинський, А.С. (2001). *Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу*. Київ: Українські пропілеї; Кресіна, О.І. (ред.) (2007). *Держава і громадянське суспільство*: монографія. Київ: Логос; Здіорук, С.І. (2005). *Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття*. Київ: Знання України; Мельник, Т.М. (2004). *Міжнародний досвід гендерних перетворень*. Київ: Логос; Скрипнюк, О. (2006). *Демократія: Україна і світовий вимір*. Київ.

правової держави¹.

Науковий інтерес продиктований як необхідністю оцінити результати реальних демократичних трансформацій і спрогнозувати їх перспективи, так і розширенням змісту категорії “демократизація”, а також поглибленим розумінням передумов і наслідків запровадження різних теоретичних моделей та практичних технологій даного процесу.

Важливим аспектом виступає також визначення загальних закономірностей та специфічних ознак, обумовлених глобалізаційними тенденціями в політичній сфері, що водночас поєднуються з тенденцією глокалізації.

Саме такий комплексний підхід дозволить з’ясувати пріоритетні напрямки та оптимальні варіанти демократичних трансформацій, визначити шляхи вдосконалення інституційних та нормативних засад подальшого демократичного поступу України, дасть можливість уникати багатьох помилок, пов’язаних з негативними проявами суб’єктивних факторів впливу на політичні процеси тощо.

Демократизація стосується сутнісного наповнення, характеру основних параметрів, структурних елементів, якості умов і можливостей, інших ознак суспільної трансформації. При цьому під дані вимоги підпадають як держава, так і громадянське суспільство та модель їх взаємодії. Це також стосується і національної моделі, і системи міжнародних відносин.

Все це потребує узагальнення вимог щодо правових засад, інституційних механізмів, використання нових технологій, що спираються на національні традиції та впровадження зарубіжного досвіду демократичних трансформацій.

Широта предмету обумовлює потребу окреслити лише окремі його аспекти, необхідні для розуміння значення теми в цілому, за умови подальшої її деталізації в рамках конкретних досліджень.

Адже ефективність будь-яких реформ, чого б вони не стосувались, напряму залежить від зацікавленості соціуму в їх результаті, від максимального використання прав і можливостей участі в реалізації реформ, від рівня представницького та прямого контролю суспільства над впровадженням реформ.

Саме це і робить демократизацію головною вимогою, що пред’являється до трансформаційних процесів, перетворюючи її в основний невід’ємний компонент даного процесу.

Багатогранність та багатофункціональність категорії “демократизація” вимагає визначення комплексу критеріїв, спроможних забезпечити цілісність та системність трактування та використання даного поняття. При цьому, виходячи з розуміння демократизації як процесу формування та впровадження тої чи іншої моделі демократії за допомогою різних технологій, ми маємо визнати вплив як самої моделі демократії, так і виду технології її впровадження на зміст і результат даного процесу.

Наявність широкого спектру моделей і технологій, безумовно, ускладнює аналіз демократизації. Але певні узагальнення можна зробити, обравши конкретну модель, наприклад, паритетну демократію.

При цьому йдеться про її сучасне розуміння, що поширюється не лише на первинний зміст щодо гендерних параметрів, а включає і показники відносно національних, релігійних відносин, моделі взаємин держави з суспільством. Тобто, охоплюється широкий спектр відносин, їх інституційного вираження та нормативного регулювання, які забезпечують реальну рівність прав і можливостей їх реалізації для всіх суб’єктів, задіяних в демократичних трансформаціях, та для всіх об’єктів, на які спрямоване завдання побудови демократичної моделі держави і суспільства на сучасному етапі їх розвитку.

Такі зміни потребують використання національних традицій і передового світового досвіду, впроваджуючи кращі механізми і технології демократичних перетворень, випробувані в часі і просторі, та забезпечуючи динаміку ціннісних орієнтацій, способів і форм поведінки суб’єктів процесів.

В рамках такої моделі як паритетна демократія демократизація набуває виключно гуманістичного змісту, орієнтуючись на досягнення балансу інтересів, узгодження їх, забезпечення рівних можливостей задоволення різних потреб, оптимізуючи демократичні механізми вдосконалення демократії на національному та наднаціональному рівнях. Це певна модель

¹ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). Відомості Верховної Ради України, 30, ст. 141.

стримувань і противаг, спрямована на поступовий перехід від компромісів до консенсусу у взаємодії різних суб'єктів політики. Це механізм соціального партнерства у взаєминах як основа функціонування всієї політичної системи.

Демократизація в рамках такої моделі демократії охоплює, передусім, систему організації управління, змінюючи підходи до формування та принципи функціонування управлінсько - владних інститутів. Нова обслуговуюча роль системи державної служби як інструменту управління в даному контексті впроваджує нові критерії оцінки її діяльності як такої, що відповідає інтересам і потребам людини. А відкритість та прозорість процесу формування та функціонування системи управління підвищує рівень громадського контролю в ній, розширює можливості доступу в дану систему на рівних умовах для всіх суб'єктів.

Демократизація поширюється також на світоглядно - ціннісний ідеал суспільно - державного устрою, активізуючи соціум як відносно власної участі в процесах трансформації, так і щодо підвищення оціночного рівня результатів таких процесів, з урахуванням принципу паритетності.

Таким чином, демократизація в рамках моделі паритетної демократії включає максимальне застосування принципу паритетності в організації і функціонуванні держави, громадянського суспільства та у механізмі їх взаємодії. Цей принцип впроваджується в суспільну свідомість і має визначати зміст суспільної поведінки.

Подібні закономірності притаманні демократизації в рамках різних сучасних моделей демократії. В такий спосіб демократизація стає центром тяжіння і суто процесуального спектру суспільних трансформацій, і визначає характер інституційних моделей, свідомості, культури, поведінки різних суб'єктів.

Це, в свою чергу, забезпечує ефективність всіх трансформаційних процесів, розширює соціальну базу їх підтримки, звужує можливості контрпродуктивної діяльності, обмежує або й виключає будь-які дискримінаційні дії, попереджує негативні наслідки трансформаційних процесів, які спроможні породжувати нерівність в реалізації прав і використанні можливостей, існуючих у соціумі щодо різних учасників процесу.

Саме демократизація створює нові можливості реалізації реформ, які відбуваються в Україні. Наприклад, в ході реформування системи державного управління, судових чи правоохоронних органів шляхом відкритих конкурсів, громадської експертизи рішень, прозорості діяльності, розширення доступу до інформації про діяльність тощо, відбуваються позитивні зрушення у бік більшої відкритості та підконтрольності державних інституцій громадянському суспільству. І важливо, що такі норми законодавчо закріплюються¹.

Разом з тим, слід враховувати чимало проблем, що виникають на шляху нашої держави як країни демократичного транзиту. Без їх вирішення неможлива реальна демократизація. Адже вона становить загрозу існуванню багатьох негативних явищ в політичному житті українського суспільства, завдяки яким залишається несправедливим розподіл суспільних благ, проявляється нерівність в реалізації прав та інше. І корислива зацікавленість частини соціуму в збереженні застарілих моделей та способів управління створює базу протидії демократичним змінам.

Задекларована ідеальна мета часто не співпадає з реальними діями та їх результатами. Зокрема, йдеться, наприклад, про основну ваду управлінської системи - корупцію фактично на всіх рівнях влади і управління, масштаби якої не лише уповільнюють реформи в різних сферах життєдіяльності, а і знижують рейтинги нашої держави в оцінках міжнародної спільноти, зменшуючи бажання підтримувати Україну в її демократичних прагненнях.

Майже кожна політична сила при владі, або прагнучи її здобути, заявляє про свої антикорупційні наміри. Певні кроки до очищення влади та боротьби з проявами корупції за період з 2014 року зроблені. З'явилися спеціальні державні органи, орієнтовані на подолання корупції, як Національне антикорупційне бюро чи посада антикорупційного прокурора в Генеральній прокуратурі України. Сформувалась система громадських структур аналогічного спрямування, як Центр протидії корупції. Створюється та розширюється правова база у вигляді антикорупційних

¹ Закон про державну службу 2015 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 2016, 4, ст. 43; Закон про судоустрій і статус суддів 2010 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 41-42, 43, 44-45, ст. 529; Закон про прокуратуру 2014 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 2015, 2-3, ст. 12.

законів¹.

Однак, все це ще не є досконалим, має чимало опонентів в самій Україні. В оцінці одних організаційні та нормативні зміни характеризуються як недостатні та непослідовні, а на погляд інших як надто радикальні і руйнівні. Є зауваження і з боку європейських інституцій, зокрема, Європейської комісії “За демократію через право”.

Однак попри все сам факт обговорення та критики процесів реформ вже є проявом демократизації, можливості участі в трансформації держави і суспільства різних представників соціуму як на етапі формування правових засад та інституційної складової, так і в процесі безпосередньої реалізації реформ в різних галузях і сферах життєдіяльності українського суспільства.

Важливим для впровадження демократичних процедур є створення та функціонування системи громадських рад при різних структурах державного управління та місцевого самоврядування. Поступово змінюється характер їх діяльності, відходячи від виключно формальної функції до реально дієвої громадської експертизи управлінських рішень та оцінок їх наслідків.

Особливого значення набуває тенденція децентралізації управління, що максимально розширює можливості демократичного впливу на всі процеси.

Адже децентралізація передбачає наближення влади і управління до потреб і інтересів населення конкретних територій, стимулює участь громад в цілому та окремих їх представників у розробці конкретних програм розвитку регіону, підвищує відповідальність за розподіл і використання ресурсів, за досягнення кінцевого результату, за затратність та оперативність виконання певних завдань тощо.

Суспільні трансформації в такий спосіб стають справою всіх і з точки зору їх проектування, і з позицій відповідальності за результат, і в оцінці наслідків для всіх разом та кожного окремо. Це знижує рівень патерналістських очікувань в суспільстві, підвищує особисту активність учасників процесу, створює розуміння власної відповідальності за суспільний і державний розвиток та його спрямування.

Саме такий підхід і віддзеркалює сутність демократизації. Адже в аспекті демократизації ми отримуємо можливість самостійно визначати пріоритети розвитку, обирати способи та методи вирішення окреслених завдань, оцінювати перспективи та наслідки запропонованих змін, нести спільну і особисту відповідальність за використання ресурсів тощо.

Саме демократизація забезпечує можливість враховувати специфіку трансформацій на регіональному рівні чи розглядати наслідки їх відносно різних суб'єктів, включно щодо соціальної, національно-культурної, релігійно-конфесійної, гендерної чи іншої диференціації.

І саме такий зміст децентралізації унеможливує використання даного процесу в антидержавницьких, сепаратистських цілях. Такі побоювання іноді існують в свідомості частини соціуму і його еліти. Але вони не обґрунтовані, бо йдеться і про врахування специфіки, і про високий рівень відповідальності за долю держави, за її сталий розвиток. Тому законодавче унормування даного процесу сприятиме його позитивному впливу на сучасні трансформації України в цілому, утвердженню її як розвинутої демократичної держави з гідними умовами життя людини.

Розширення участі, завдяки демократизації; підвищення громадянської активності та відповідальності на всіх етапах трансформаційних процесів в Україні знизить рівень ще одного негативного фактору нашого розвитку, пов'язаного з проявами суб'єктивізму, гіпертрофованої персоніфікації в організації та реалізації реформ. Адже намагання перекидати відповідальність за зрив чи непослідовність або неефективність реформ лише на одну якусь конкретну особу породжує колективну безвідповідальність цілих структур, гілок влади, рівнів управління. Це приводить до чергових довготривалих очікувань результату від нових персоналій поза рамками власних зусиль. А такий характер і тип поведінки обмежує тенденцію демократизації і натомість уповільнює суспільні трансформації. Простої зміни прем'єр-міністрів, спікерів чи генеральних прокурорів як панацеї в умовах процедурної кризи, зовсім недостатньо, коли йдеться про важливість реальних глибинних трансформацій. Адже трансформаційні процеси є породженням кризи розвитку, тому потребують оновлених підходів та принципів управління, що, в свою чергу, вимагає широкої демократизації на

¹ Закон про запобігання корупції 2014 (Верховна Рада України). Відомості Верховної Ради України, 49, ст. 2056; Закон про Національне антикорупційне бюро України 2014 (Верховна Рада України). Відомості Верховної Ради України, 47, ст. 2051.

засадах реалізації інтересів і потреб всіх страт суспільства при їх максимальній активності та участі або підтримці суспільних змін.

Тож демократизація це не лише пріоритет, а невід’ємна складова всіх трансформаційних процесів в сучасній Україні на шляху побудови національної моделі демократії, інтеграції нашої держави у світовий, зокрема, європейський цивілізаційний простір.

Саме цей компонент розкриває зміст демократії через призму пріоритету прав людини, розвиток громадянського суспільства та розбудову правової держави в напрямку модернізації всіх сфер життєдіяльності суспільства. Інституційна систематизація, ефективне законодавство, конструювання ціннісно-світоглядних засад демократизації створюють ефективний механізм реальної трансформації України в сучасну демократичну державу, де людина виступає головною соціальною цінністю.

References

1. Bilorus, O.H. (2001). *Hlobalizatsiia i natsionalna stratehiia*. Kyiv: VO “Batkivshchyna”.
2. Bykov, O.M. (2001). *Konstytutsiino-pravovyi status natsionalnykh menshyn v Ukraini*. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho.
3. Halchynskyi, A.S. (2001). *Superechnosti reform: u konteksti tsyvilizatsiinoho protsesu*. Kyiv: Ukrainski propilei.
4. Kresina, O.I. (red.) (2007). *Derzhava i hromadianske suspilstvo: monohrafiia*. Kyiv: Lohos.
5. Zdioruk, S.I. (2005). *Suspilno-relihiini vidnosyny: vyklyky Ukraini XXI stolittia*. Kyiv: Znannia Ukrainy.
6. Melnyk, T.M. (2004). *Mizhnarodnyi dosvid hendernykh peretvoren*. Kyiv: Lohos.
7. Skrypniuk, O. (2006). *Demokratiia: Ukraina i svitovyi vymir*. Kyiv.
8. *Konstytutsiia Ukrainy 1996* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, st. 141.
9. *Zakon pro derzhavnu sluzhbu 2015* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2016, 4, st. 43.
10. *Zakon pro sudoustrii i status suddiv 2010* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 41-42, 43, 44-45, st. 529.
11. *Zakon pro prokuraturu 2014* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2015, 2-3, st. 12.
12. *Zakon pro zapobihannia koruptsii 2014* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 49, st. 2056.
13. *Zakon pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy 2014* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 47, st. 2051.